

LA PABORDIA D'ARO DE LA CATEDRAL DE GIRONA, 1180-1343*

ANTONI LI. SANZ
Universitat de Southampton

Malgrat la llarga tradició medievalista catalana, centrada sobretot en l'estudi dels aspectes políticoinstitucionals, no podem pas dir que s'hagin produït grans avanços en l'anàlisi de les relacions socials entre els homes i les relacions dels homes amb la terra. Encara actualment són més ben coneguts els segles X, XI i XII que no pas els XIII, XIV i XV.

Potser un bon camí per avançar en aquest camp d'estudi és el de fer treballs limitats que permetin establir punts de referència, tal com recomana Georges Duby quan adverteix sobre els profunds contrastos que hi ha entre petites comarques veïnes durant el segle XIV¹.

L'existència d'una documentació abundant, qualitativament bona per analitzar les estructures rurals, representa un estímul per a emprendre nous treballs sobre aquest tema, però aquesta mateixa abundància invita, si menys no, a la prudència. Així doncs, aprofitant la documentació referent a un domini senyorial de la catedral de Girona, conegut amb el nom de pabordia d'Aro o de Juliol, pretenem d'estudiar les característiques que presentava l'economia rural a la zona de la vall d'Aro, sobretot durant la segona meitat del segle XIII i principis del XIV, és a dir, estudiar els aspectes de la comunitat agrària sotmesa, com ara la condició dels camperois, l'extensió de les seves explotacions, les terres detentades per diferents senyors, els pagaments que es veuen obligats a efectuar, etc. Però a més d'aquest tipus d'informació, n'hi ha que fa referència a entrades en servitud, redempcions, reconeixements de domini, etc., continguda en les declaracions efectuades pels pagesos als capbreus, on indiquen la seva condició. Aquesta documentació ens permetrà, en primer lloc, d'acostar-nos una mica a la distribució geogràfica de la remença, tal com ja reclamava J. Vicençs Vives², i ens servirà per calcular el percentatge de remences entre la població pagesa i les seves diferents condicions, tant econòmiques com de submissió al règim feudal, aportant així nous coneixements sobre variants locals dins el feudalisme català, tan importants per entendre millor les guerres pageses del segle XV³.

* Aquesta comunicació recull una part de la tesi de llicenciatura que sota el mateix títol va presentar-se a la U.A.B. el gener de 1984, dirigida pel professor Jaume Portella.

¹ Georges Duby, *Economía rural y vida campesina en el occidente medieval*. Barcelona, 1973, p. 379.

² J. Vicençs Vives, *Historia de los Remensas (en el siglo xv)*. Barcelona, 1978, 2.ª ed., p. 19.

³ Eva Serra, «El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe», *Recerques*, 10 (Barcelona, 1980), p. 18. J. Vicençs Vives també apuntava que el coneixement del nombre de remences a nivell local i comarcal i de la seva capacitat econòmica permetria de comprendre millor els diferents comportaments polítics adoptats dins el bàndol remença (*Historia de los Remensas...*, p. 21).

LA FORMACIÓ I EL MARC GEOGRÀFIC DEL DOMINI SENYORIAL

L'origen del domini territorial de la pabordia d'Aro es pot situar a la segona meitat del segle XII⁴, en el moment en què el Capítol catedralici gironí va procedir a la divisió de les seves propietats en dotze pabordies per assegurar-se, així, la rendabilitat del patrimoni capitular; rendabilitat aconseguida gràcies a una més bona administració, basada en la gestió dels canonges-pabordes. Val a dir, doncs, que les pabordies eren, en principi, unitats d'administració senyorial eclesiàstica destinades a cobrir les necessitats ordinàries del Capítol, però acabarien constituïnt-se en vertaderes prebendes per als seus administradors, els canonges.

Amb més detall, sabem que les terres de la vall d'Aro van ésser una de les primeres donacions efectuades pels reis francs al bisbe i a la Seu de Girona en el segle IX⁵, en l'època que es consolida, d'alguna manera, la «frontera» amb les terres musulmanes i que es procedeix a l'organització de la diòcesi, tot i que desde la segona meitat del segle X també s'hi adverteix l'existència de possessions pertanyents al monestir de Sant Feliu de Guíxols⁶. La presència de dos grans senyors a la mateixa zona explicaria potser que la major part dels documents que fan referència a plets mantinguts pel paborde d'Aro consistissin en disputes amb l'abat del monestir. Com sempre, els més afectats per aquestes disputes devien ésser els pagesos de la zona, els quals, com diu Pella i Forgas⁷, estaven «puestos siempre entre las exigencias de la villa [es refereix a Sant Feliu de Guíxols, senyorejada pel monestir] y las imposiciones de la catedral de Girona».

L'any 1019, quan es restaura i es dota la canonja de la catedral de Girona⁸, s'atorguen a la catedral les esglésies de Sant Martí de Calonge i Sant Martí de Romanyà, entre altres donacions. L'església de Santa Maria de Santa Cristina d'Aro va concedir-la Bernat Gaufred el 1069, juntament amb un alou⁹, i pel que fa al castell d'Aro es conserva la referència de la donació testamentària de Reimbardo de Bacella, realitzada l'any 1132, juntament amb honors a Santa Cristina d'Aro, Santa Maria de Fenals i Sant Feliu de Guíxols¹⁰.

Totes aquestes terres, que resultaren ésser una unitat dominical relativament fàcil de controlar, passarien a constituir el nucli originari de la pabordia d'Aro quan es realitzà la divisió del patrimoni territorial del Capítol catedralici que abans comentàvem. Però després, en el segle XIV, la pabordia també controlava altres terres i rendes, fora del marc territorial primitiu. El 1319, per un pacte

⁴ La referència més antiga que hem trobat de les pabordies gironines ha estat la de l'any 1172, que el bisbe Guillem fa donació de l'església de Sant Martí de Cassà al Capítol i l'assigna al servei dels mesos de setembre i octubre (ACG, s.c., 1172, 23-10). A la *España Sagrada* s'indica que les primeres referències que es troben són del 1170 (t. LXIV, ap. 5). Villanueva, tanmateix, assegura que a Girona els serveis per mesos ja es feien a començaments del segle XII. Cf. *Viaje literario...* t. XII, p. 149.

⁵ A(rxiu) C(atedral) G(irona), (Pabordia) Aro, (llibre) III, (Document) 453, (foli) 2104. Aquest document també és transcrit en el *Cartoral de Carlemany*, full I, i ha estat publicat per Villanueva, *Viaje literario...*, t. XIII, ap. 5 i a l'*España Sagrada*, t. 43, ap. 105.

⁶ La relació de les seves possessions es troba a *Marca Hispanica*, ap. CVIII i ap. CCCCXL, i a *España Sagrada*, t. 45, ap. 42.

⁷ J. Pella i Forgas, *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del Noroeste de Cataluña*. Barcelona, 1883, p. 596.

⁸ Cartoral de Carlemany, ps. XVII i XVIII, i ps. XXXII a XXXVI.

⁹ ACG, Aro III, 455-2110.

¹⁰ ACG, Aro III, 456-2111. Comentat per Pella i Forgas, *historia del Ampurdán...*, p. 596.

celebrat entre el bisbe Pere i el Capítol de Girona, aquest cedia al bisbe el domini del castell de Sant Sadurní, perquè –segons s’hi declara– el català Ramon Arnau s’havia revoltat i incitava la gent a no obeir al paborde, sense poder-lo detenir¹¹. Per la seva part, el bisbe concedia al Capítol –que alhora els adjudicava al paborde d’Aro– els rèdits de les capellanies de Montfullà, Bàscara, Bescanó, Dosquers, Crespià, Ultramort, Corts, Navata, Canelles i Orfans.

De tota manera les propietats corresponents a aquest domini, igual que la resta de propietats capitulars, s’estenien a l’entorn rural pròxim a la Seu, és a dir, a una trentena de quilòmetres de la ciutat de Girona. Tenint com a centre el castell d’Aro, on els pagesos feien els seus pagaments, observem que, en principi, el paborde controlava terres i homes a les parròquies de Santa Cristina d’Aro, Santa Maria de Fenals, Romanyà, Belloch, Calonge i Sant Sadurní. A Santa Cristina d’Aro, parròquia situada a la banda nord de la vall, la pabordia hi tenia la major part de les terres i la resta no eren pas gaire més lluny, perquè en aquesta zona la dispersió de les parròquies és mínima: Calonge està situada a deu quilòmetres de Santa Cristina, Romanyà a cinc, Fenals a quatre, i només Sant Sadurní s’allunya a 15 km. en línia recta. Concloem, doncs, que el domini era format per un conjunt territorial relativament uniforme i compacte, la qual cosa permetia d’assegurar-se el perfecte control de les possessions i la percepció regular de les rendes, amb l’avantatge que la proximitat de Girona facilitava als canonges la possibilitat de compartir llurs funcions eclesiàstiques i religioses a la seu del Capítol amb la seva gestió pabordial.

EL CONTROL DEL DOMINI

Ben segur que la divisió de les propietats capitulars decidida a la segona meitat del segle XII tingué un efecte econòmic molt favorable per a les institucions eclesiàstiques. Aquest canvi en la gestió dels patrimonis –canvi que fou comú a la resta de Capítols catedralicis catalans¹²–, era una solució original per millorar el control de les propietats territorials, cada vegada més extenses. Perquè la pervivència del Capítol i el nivell de benestar o d’enriquiment dels seus membres –els quals caldria considerar com una élite dintre de la societat clerical¹³– depenia de la rendabilitat dels patrimonis repartits.

En una primera cessió de la propietat, aquesta passà dividida en lots més o menys complexos des del titular real –la institució capitular– a alguns canonges-pabordes, que d’aquesta manera es convertien en una mena d’arrendataris de la institució. Aquests detentaven el domini directe sobre les seves unitats d’exploració, domini pel qual rebien diferents censos en espècie i en moneda. Eren alhora els encarregats de proveir el Capítol en tot allò que necessitava ordinàriament. Cadascun d’ells havia de realitzar aquest servei durant un espai de temps determinat, que per la majoria dels Capítols catalans es concretà en el mes¹⁴

¹¹ Per a una més àmplia informació vegeu Josep Maria Marquès, *El cartulari «De rubricis coloratis» de Pere de Rocabertí, bisbe de Girona (1318-1324)*. Tesi de llicenciatura (inèdita), Univ. Autònoma de Barcelona, 1981, p. 48.

¹² A Vic es féu l’any 1176 (Villanueva, *Viaje literario...*, t. VII, p. 9), a Tarragona el 1164 (*Ibidem*, t. XIX, p. 85) i a Lleida el 1168 (*España Sagrada*, t. 47, p. 3).

¹³ Els canonges de la catedral de Girona havien d’ésser de «*genere militari ex utroque parente*», segons es constata a l’*España Sagrada*, t. 44, p. 3, i Villanueva, *Viaje literario...*, t. XII, p. 151.

¹⁴ Thomas N. Bisson, «L’època dels grans comtes-reis (1137-1276)», a *Història de Catalunya*. Vilassar de Mar, 1983, p. 290.

—d'aquí que la denominació de les pabordies es determinés segons el mes en què tocava de realitzar aquest servei d'aprovisionament—.

Atesa la importància d'aquest servei, l'elecció dels paborde s'havia de fer de comú acord entre el Capítol i el bisbe¹⁵. Perquè, tal com hem dit, de la seva gestió en depenia força la manutenció i benestar de la «família» catedralícia, així com també les rendes assignades als canonges restants, ultra el manteniment dels serveis religiosos de la catedral, els quals justificaven en darrer terme, l'existència d'aquests dominis.

El paborde detentava llur domini per un temps indefinit i només podia dimetir del seu càrrec mitjançant un consentiment exprés del Capítol i del bisbe; en aquest cas, se li exigia de deixar acomplides les obligacions que li pertocaven pel seu benefici i es tornaven integrar les terres en el comú del Capítol¹⁶. Per altra part, l'assignació d'una pabordia no era obstacle perquè a vegades els canonges gaudissin d'un càrrec diocesà, com el d'ardiaca, a través del qual aconseguien més poder i rendes, malgrat situar-se sota una més estreta dependència de l'autoritat episcopal.

Les actuacions senyorials dels paborde d'Aro

Les atribucions d'aquests canonges a l'interior del domini eren realment molt àmplies. Cal assenyalar que entenien en el camp de la justícia senyorial i només actuaven amb intervenció directa de la institució capitular quan es tractava de plets importants, ja fos per la vàlua de les terres en disputa o per la categoria dels litigants (nobles o una altra institució eclesiàstica); en els casos restants procedien per iniciativa pròpia o bé delegant l'actuació judicial al seu procurador.

La major part dels plets eren motivats per disputes de terres, fet corrent en una societat predominantment camperola. Però allò que s'ha de subratllar especialment és que els processos de més importància per la quantitat de béns en litigi —com ara els mantinguts contra el monestir de Sant Feliu de Guíxols l'any 1198¹⁷, contra Gilabert de Cruïlles el 1179¹⁸ i contra Ramon de Sant Miquel el 1180¹⁹—, aquests processos, dèiem, es desenvolupen quan només fa uns anys que s'han repartit les terres del Capítol entre els paborde, la qual cosa fa pensar que la divisió permeté estrènyer el control de les propietats.

No cal dir que la tasca del paborde també consistia en el control del moviment normal de les terres i dels homes. Segurament, pel que fa a la terra, el seu major interès anava dirigit a impedir que els pagesos realitzessin transferències sense comunicar-li-ho oportunament. I no tan sols per tal de vigilar a mans de qui anava a parar la terra (tot evitant qualsevol transmissió a personatges de condició superior, amb els quals després podria trobar-se litigant-ne el domini directe), sinó també perquè en el mateix acte de transmissió de terres s'hi trobava una important font d'ingressos, atès que el dret de lluïisme representava sovint

¹⁵ Vegeu, per exemple, l'assignació de la pabordia de maig a Ramon de Villarico, ACG, *Llibre vert*, f. 109, i també Villanueva, *Viaje literario...*, t. VII, f. 9.

¹⁶ Aquesta situació era similar per les esglésies de Vic, Barcelona i Urgell (Villanueva, *Viaje literario...*, t. VII, pp. 8 i ss.), citat per R. Gutiérrez Iglesias, *La mensa capitular de la Iglesia de San Salvador de Zaragoza en el pontificado de Hugo Mataplana*. Zaragoza, 1980, p. 27.

¹⁷ ACG, Aro I, 9-13 i 31-35.

¹⁸ ACG, Aro I, 4-6.

¹⁹ ACG, Aro I, 7-9.

fins la tercera part del valor de la terra transmesa²⁰. En aquest sentit, la signatura del paborde al peu del document confirma l'autorització expressa de l'operació.

Un altre punt d'interès se centrava en la política d'establiments. En principi el paborde estava autoritzat a actuar per iniciativa personal, de manera que només li calia sol·licitar el permís corresponent del Capítol i del bisbe quan establia terres d'allò que fins aleshores eren restes de la reserva senyorial²¹. La concessió de terres anava normalment precedida del reconeixement de domini per part del pagès i de la seva obligació de residir-hi. Però a vegades aquesta obligació restava ajornada fins després de la seva mort, i aleshores eren els fills els qui entraven en dependència²²; àdhuc quan es tractava de l'establiment de diversos masos, el pagès només quedava obligat per un²³. I així s'arribava a donar el cas d'establir-se un mas sense que el pagès tingués l'obligació de conrearlo ni restés subjecte a cap mena de servitud²⁴. Sembla, tanmateix, que aquests casos no foren gaire abundants. Queden diluïts entre un gran nombre d'entrades en servitud, i evidencien més aviat les dificultats creixents del paborde per establir terres, dificultats que semblen remuntar-se a començaments del segle XIV²⁵.

També es el paborde qui rep els homenatges dels pagesos que entren en servitud –a més dels censos de reconeixement de domini– per haver accedit a un mas o perquè els seus pares ja hi eren²⁶, així com de les seves dones per raó de matrimoni. Fins i tot els pot autoritzar la redempció amb el pagament previ d'una certa quantitat, la qual, exceptuant aquells que ja la tenien estipulada d'abans, representava generalment –durant els segles XIV i XV a la diòcesi de Girona– qualsevol quantitat que el senyor volgués, si era el pagès qui la demanava²⁷, i una tercera part dels béns mobles del pagès si era incitada pel senyor i sempre dos sous i vuit diners per la redempció de la dona del pagès²⁸.

Altres agents senyorials: procuradors i batlles

El paborde era auxiliar en l'administració del domini. Molt probablement els deures propis de la seva condició de canonge, i a vegades també d'ardiaca, li devien impedir de dedicar-se amb prou eficàcia al seu control. Aleshores delegava una part de les seves funcions en un clergue de la catedral, anomenat procurador. Aquest, sempre en nom del paborde, subscribia les vendes de terres realitzades entre pagesos, autoritzava establiments o els portava a terme, iniciava els processos contra homes dependents de la pabordia, aprovava les permutes i

²⁰ Cf. F. Carreras i Candi, «Notes sobre l'origen de l'emfiteusi en lo territori de Barcelona», *Rev. Jurídica de Catalunya*, vol. XVI, Barcelona, 1910, p. 28.

²¹ Per exemple, ACG, Aro I, 129-168, 1340.

²² ACG, Aro I, 18-23, 1264; 39-42, 1296.

²³ ACG, Aro I, 40-43, 1297. És el cas de Perc Forner, a qui el paborde estableix els masos Ermengol i Guinart amb la condició de quedar només obligat pel mas on resideixi.

²⁴ ACG, Aro I, 137-177, 1343. A Pere Oller se li va establir el mas Sauard, que estava derruït i deshabitat des de feia més de 40 anys per falta de residents.

²⁵ Vegeu nota anterior. També l'any 1311 s'estableix el mas Ferrer, que havia tornat a la pabordia per manca de conreadors (Aro I, 53-56).

²⁶ ACG, Aro I, 23-27; 42-45 etc.

²⁷ *Consuetudines Diocesis Gerundensis*. Rub. XXXII, cap. I, citat per J. Vicens Vives a *Historia de los Remensas...*, p. 30. Alguns exemples a ACG, Aro III, 400-1921 i Aro I, 54-57.

²⁸ J. Cots i Gorchs, *Consuetudines Diocesis Gerundensis*. Barcelona, 1929, p. 95. Malgrat això hi trobem dos casos de dones que paguen una quantitat diferent: en un cas paga una lliura de cera (Aro I, 30-35) i en l'altre deu sous (Aro I, 33-38).

divisions de terres entre pagesos, atorgava permisos per establir residència al castell, rubricava les dotacions nupcials i requeria els reticents a capbrevar. Les seves atribucions només es veien retallades en allò que era propi del senyor: rebre l'homenatge dels pagesos que entraven en servitud, tot i que en podia autoritzar la redempció. D'altra banda, el procurador estava situat per damunt dels batlles, als quals controlava en les seves actuacions.

De batlles n'hi havia un a totes les parròquies importants. Ara, a començament del segle XIV, detentaven aquest càrrec alguns pagesos, compaginant-lo amb el treball del seu mas. De fet, sembla que la batllia estava lligada a uns masos determinats, ja que, per exemple, quan Pere Reverter comprà el mas Serra li fou venut conjuntament amb la batllia²⁹. Sempre, però estaven obligats a prestar jurament i a declarar-se homes propis i sòlids per raó del mas i la batllia.

Com a administradors del domini, els batlles signen les vendes fetes pels pagesos juntament amb el paborde o el seu procurador, realitzen funcions de tutela de béns, i estan obligats a recaptar tots els censos que es deuen al paborde, a part d'exigir els serveis en treball i de fer complir les seves ordres. Però també treballen la terra –i en aquest sentit no es distingeixen gaire dels seus veïns, encara que solen disposar de lots de terres importants–, reben establiments del paborde i en ocasions pateixen com qualsevol altre pagès les freqüents injustícies senyorials.

Així restava assegurada la gestió del domini. El paborde, els procuradors i els batlles n'exerceixen el senyoriu i l'administració: controlen la terra i els homes, i intenten obtenir del pagès el màxim excedent possible, objectiu pel qual tots estan directament interessats.

ELS PAGESOS I LA TERRA AL DOMINI DE LA PABORDIA

Des que J. Vicens Vives portà a terme els seus treballs sobre els remences al segle XV, hom té present la necessitat de conèixer millor la capacitat econòmica dels pagesos i, al mateix temps, les possibles variants locals en el terreny del règim feudal. En aquest sentit, podem oferir algunes dades concretes sobre la propietat pagesa en aquesta zona de la vall d'Aro, al Baix Empordà.

Els pagesos del domini de la pabordia també podien tenir terres per altres senyors. La declaració del pagès d'ésser home propi i sòlid del seu senyor no li suposava cap entrebanc per conrear terres d'altri. De fet els senyors ja tenien adoptades, des de feia temps, les seves mesures per evitar que una pràctica abusiva d'aquest dret els acabés perjudicant. Així, per exemple, a començaments del segle XIV (en les *Consuetudines Diocesis Gerundensis*) s'havia legislat que el «*dominus directus potest compellere emfiteotam cum capibreviaverit sibi terras quas pro tenet quod in capbrivio exprimat terras quas pro alio vel aliis tenet etiam si per diem tenuerit*»³⁰.

Aquesta devia ésser també una de les preocupacions del paborde d'Aro quan va ordenar la realització dels capbreus –si no era ja una pràctica tradicional establerta–, perquè després de les declaracions que fan els pagesos de les terres hagudes per la pabordia relacionen les que posseeixen per altres senyors. Això ens fa pensar que molt probablement ens trobem davant de la propietat íntegra dels pagesos declarants.

²⁹ ACG, Aro III, 398-1919.

³⁰ J. Cots i Gorchs, *Consuet. Dioc. Gerund.*, p. 154.

La diferenciació interna de la pagesia

És legítim, però, parlar de *propietat* dels pagesos sobre la terra? Certament l'ús de termes com «propietat» i «propietaris» referint-se a la Baixa Edat Mitjana suposa sovint la transpolació de conceptes jurídics capitalistes a societats pre-capitalistes, en el nostre cas feudals, perquè impliquen l'existència de «propietat privada», és a dir, absoluta. En la pràctica feudal més corrent, el pagès gaudeix del domini útil d'una tinença sobre la qual el senyor imposa censos i també molt sovint prestacions banals. Normalment la pagesia pot vendre, bescanviar i transmetre per herència, però el senyor disposa d'una mecanisme de control (com ara el dret de prelatió, o fadiga) que li permeten d'intervenir decisivament en la configuració de les explotacions del seu domini. Per això parlem de propietat senyorial i de propietat pagesa, en el benentès, que gairebé sempre es tracta d'una propietat compartida.

D'antuvi hem determinat el nivell patrimonial de cada pagès a través de les declaracions que varen efectuar al capbreu de 1343. Ben segur que no és pas la millor manera per conèixer exactament la situació econòmica i social de la pagesia, puix que aquesta no sois vindria determinada per la major o menor quantitat de terres conreades sinó també per la seva qualitat i les condicions específiques de tinença i d'explotació. Però el volum de terres explotades no deixa d'ésser una primera variable a tenir en compte a l'hora d'encertar-ne la investigació.

L'histograma recull el resultat de sumar la superfície de les diferents parcel·les que constituïen l'explotació de cadascun dels pagesos. Això ha estat possible per 92 de les declaracions, d'un total de 112 (20 s'han despreciat, car no hi constava l'extensió total de les parcel·les).

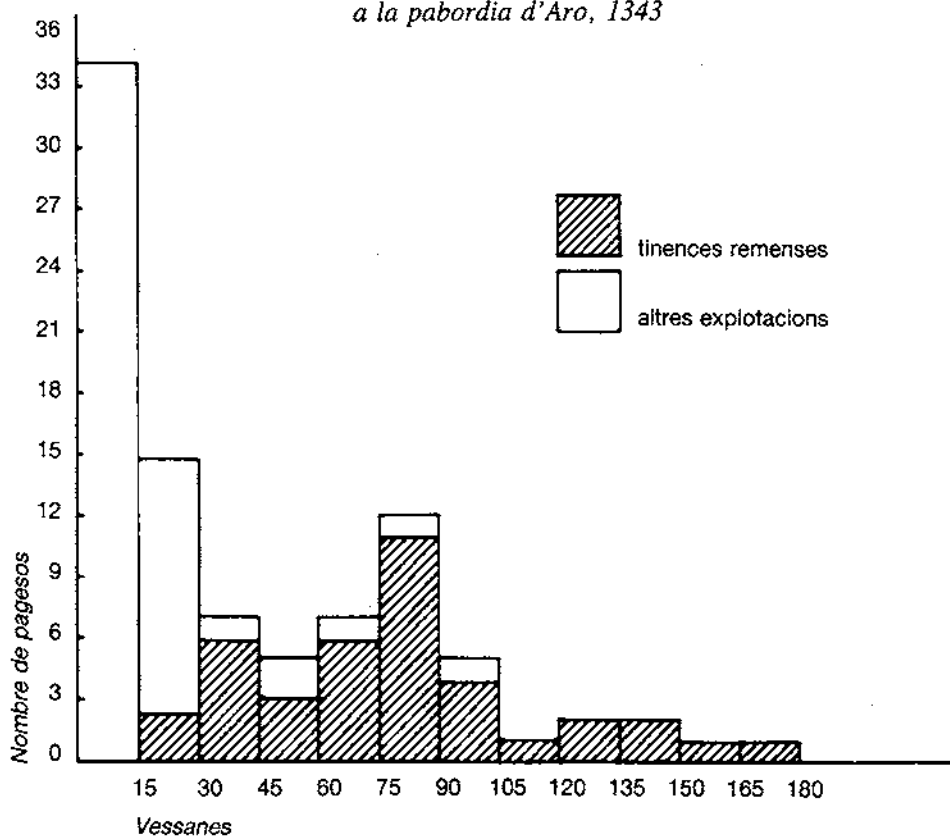
Evidentment, els criteris adoptats d'entrada per tal de resumir la informació primària són sempre força arbitraris. El resultat més clar, a primer cop d'ull, és una diferenciació entre els patrimonis dels dos extrems de l'histograma. Els pagesos que tenen menys de 30 vessanes (6,56 has.)³¹ representen un 52,16 % del total dels declarants, mentre que el total de terres de què disposen no passa d'un 11,85 %. Però aquesta primera anàlisi és massa general per posar en relleu les desigualtats encara més àmplies que es detecten dintre d'aquest mateix grup. Perquè el 53,06 % dels pagesos compresos en aquest primer grup —és a dir un 28,26 % del total de declarants— treballen una explotació que no arriba a les 5 vessanes. A més a més, resulta que precisament una gran part d'aquesta pagesia miserable disposa de terres, cases, etc., a través de subestabliments efectuats per altres pagesos, de manera que es veuen obligats a satisfer les rendes i servituds més oneroses.

A l'altre extrem de l'estructura patrimonial establerta convencionalment hi trobem els pagesos amb més de 91 vessanes (unes 21 has.). Són només dotze camperols, que representen un 13,01 % del total i posseeixen el 38,48 % de les terres declarades. Tots tenen concretades les seves unitats de cultiu en el mas, i excepte un s'han declarat de condició remença. En aquestes condicions no era estrany que fossin aquests els perceptors de la major quantitat de rendes per subestabliments de terres a altres camperols.

L'interval d'entremig participa en general dels aspectes assenyalats pel grup anterior, ja que en la seva majoria es declaren remences i subestableixen peces de terra i cases a altres pagesos. Les característiques pròpies d'aquest nivell pa-

³¹ La vessana de la zona de Sant Feliu de Guixols equival a 21,87 àrces = 2.187,43 m² = 0,21 has. Cf. S. Llensa de Gelcen, *Breve historia de las medidas agrarias de la antigüedad y estudio particular de aquellas cuyo uso es tradicional en Cataluña*. Barcelona, 1952, p. 78.

Gràfic núm. 1. *Superfície de les explotacions pageses a la pabordia d'Aro, 1343*

Quadre núm. 1. *Superfície de les explotacions pageses a la pabordia d'Aro, 1343*

Vessanes per explotació	Núm. de remences	Total núm. propietaris	%	Total de terra (vessanes)	%
fins a 15	—	34	36,95	121	3,04
16 a 30	2	15	15,21	350,50	8,81
31 a 45	6	7	8,69	264	6,62
46 a 60	3	5	5,43	245	6,14
61 a 75	6	7	7,60	488,50	12,24
76 a 90	11	12	13,04	971	24,45
91 a 105	4	5	5,43	561,50	14,13
106 a 120	1	1	1,08	114	2,87
121 a 135	2	2	2,17	250	6,29
136 a 150	2	2	2,17	277,50	6,97
151 a 165	1	1	1,08	152	3,82
166 a 180	1	1	1,08	175	4,40
TOTAL	39	92	100	3.970	100

trimonial intermedi posa de manifest l'arbitrarietat confusiória que suposaria l'establiment d'una hipotètica classificació de la pagesia en tres grups socials, almenys només basant-se en l'extensió total de les seves terres. Fixem-nos, però, que són els pagesos amb més terres els qui es declaren majoritàriament remences i que el 47,84 % dels pagesos posseeix el 88,15 % de les terres.

Els remences

Quina era, doncs, la importància dels remences com a grup social al domini de la pabordia d'Aro? Només n'hem pogut calcular el nombre amb una certa aproximació a les parròquies de Santa Cristina d'Aro i de Santa Maria de Ferals, gràcies al capbreu que s'hi va realitzar l'any 1343, on, a més de les seves terres i dels pagaments corresponents, els pagesos confessaren la seva condició personal: sabem que de les 112 declaracions consignades 45 corresponien a remences, quantitat que representa aproximadament un 40 % dels pagesos.

Per altra part, dels 34 masos declarats al capbreu, 33 pertanyen a pagesos de remença, mentre que els altres 12 remences són habitants del barri del castell d'Aro i detenten unitats d'explotació formades per agrupacions de parcel·les. Però al gràfic i al quadre núm. 1 es demostra que, en general, totes aquestes explotacions remences són de les més extenses de la pabordia i ocupen conjuntament la major part de les seves terres, malgrat que en desconeixem la superfície de sis. En concret, i tal com es pot comprovar al quadre següent, les tinences remences ocupaven el 65,4 % de les terres establertes per la pabordia, el 97,6 % de les del Monestir de Sant Feliu de Guíxols i totes les dels altres senyors de la zona, a més del 83,7 % de les terres tingudes en alou.

Hom sap que l'accés a les tinences remences estava condicionat per l'entrada en dependències, és a dir, pel reconeixement d'ésser home propi i sòlid i a la

Quadre núm. 2. *Percentatges de terres dels remences de la pabordia d'Aro en alou i establertes pels senyors de la Vall (1343)*

	Pabordia (vessanes)	%	Monestir Pabordia	%	Monestir	%	Altres	%	Alou	%	Total	%
Remences	1715,5	65,4	20	25,3	1.005,5	97,6	117	100	116	83,7	2.974	74,6
Altres	906,5	34,5	59	74,6	24,5	2,3	-	-	22	15,8	1.012	25,3
Total	2.622	100	79	100	1.030	100	117	100	138	100	3.986	100

prestació d'homenatge. Doncs bé, la nostra documentació ens informa d'aquesta pràctica a partir de mitjan segle XIII, però cal remarcar que no fou fins l'any 1314, i sobretot d'ençà del 1322, quan va sistematitzar-se l'entrada en dependència dels pagesos³², precisament en la mateixa època que es compila el segon grup de les *Consuetudines Diocesis Gerundensis*³³, on s'establia que «*la mujer propia y sólida, así como el hombre, poseedores de manso, al casarse con persona libre, se obligaban a entrar bajo el dominio del señor, juntamente con la futura prole, so pena de perder el manso, a menos de redimirse. El señor podía expulsarles del manso si no le prestaban homenajes*»³⁴.

El règim de tinença de la terra

Però, ¿com se cedia la terra al domini de la pabordia? Primer de tot, i com apuntàvem més amunt, era el Capítol qui detentava el domini eminent de la terra, cedint al canonge-paborde el domini directe a títol personal. Per aquesta cessió el paborde estava obligat a pagar unes certes quantitats fixes al Capítol, evidentment inferiors a les recaptades, de manera que l'usdefruit dels béns capitulars li resultava realment rendible. Cal tenir en compte, també, que podia transcórrer força temps des de la recaptació de les rendes fins a realitzar-se el pagament al Capítol, i que els tractes es feien a temps indefinit (àdhuc es mantenien sense cap variació d'un paborde a l'altre³⁵, tot i que el Capítol tenia el dret d'augmentar els pagaments quan ho considerés oportú). I afegirem que els canonges no tenien necessitat d'acudir a subhasta per aconseguir les pabordies —on guanyaria sempre el millor postor—, sinó que se les autodistribuïen. Tot plegat ens porta a concloure que les pabordies eren vertaderes prebendes. Així sí, unes prebendes millors o pitjors segons la bona o mala administració del domini, la qual cosa els convidava a ésser exigents amb la pagesia.

Contra el que era norma general als dominis senyoriais de l'època, la pabordia d'Aro va mantenir terres en explotació directa fins a mitjans segle XIV. Aquestes, situades a la zona compresa entre les parròquies de Santa Cristina d'Aro i Santa Maria de Fenals, en el lloc anomenat «Corominas del Paborde», eren conreades mitjançant els serveis personals de pagesos d'ambdues parròquies. Fou l'any 1340 quan les restes d'aquesta reserva senyorial varen dividir-se per a fer-ne establiments. Tal com ho raonaven el bisbe i el Capítol a l'hora d'aprovar-los, «*sabent i atenent que, com la pabordia de juliol tingués en mà pròpia a les parròquies d'Aro i Fenals una gran quantitat de terra en el lloc anomenat Coromines del Paborde, i que com aquella no fos d'utilitat a dita pabordia el tenir-la a pròpia laboració... atenent que dit establiment fou fet amb gran utilitat de dita pabordia, atès la prestació dels cens que amb aquell s'imposà, com de la dita utilitat els consta per la delació que han fet els comissaris que per aquest assumpto anomenaren, per lo tant loan, ratifiquen i firman...*» l'esmentada distribució.

³² J. Vicens Vives ja va assenyalar que fou a partir del segle XIV quan les aspiracions dels pagesos «chocaron con una oposición orgánica y sistemática de las fuerzas señoriales», a *Historia de los Remensas...* p. 35.

³³ Valls i Taberner, «Els usatges i consuetuds de Girona», *Revista de Catalunya*, IV (Barcelona, 1927), pp. 492-503.

³⁴ Citat per Eduardo de Hinojosa, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*. Madrid, 1905, p. 220.

³⁵ ACG, *Llibre Vert*, 1296, f. 109, on es diu que la pabordia de Maig resta vacant per la mort d'Arnau d'Olivis i s'assigna a Ramon de Villarico, sense fer cap variació en la renda.

La cessió de la terra en tinences es realitzava sota la fórmula de l'emfiteusi: el pagès s'obligava al pagament de censos al senyor a canvi del domini útil de la terra. Un acte contractual que es pot considerar com a formalment lliure, però del qual no costa gaire adonar-se que en realitat moltes vegades la llibertat de la pagesia és pràcticament inexistent, perquè aquesta només pot decidir entre l'acceptació de les condicions establertes pel senyor o la fam. És, doncs, fruit d'una coacció que es fa explícita i més fèrria quan es condiona la consolidació de l'establiment a l'entrada en dependència al cap d'un determinat període de temps, com succeïa el 1264, quan s'establí el mas Mola a un tal Bernat Sabater amb la condició que a la seva mort els fills es farien homes propis i sòlids del paborde³⁶.

Els subestabliments

De tota manera, la situació social i econòmica de la pagesia no era pas homogènia, perquè constatem l'existència de subestabliments. En efecte, malgrat que segons Carreras Candi durant els segles XI i XII els senyors no permetien subestablir terres als emfiteutes³⁷, més tard —en la nostra documentació a partir de l'any 1307— degueren canviar d'actitud, entre altres raons perquè les transferències de terres resultaven una bona font d'ingressos: no tan sols cobraven quantitats importants en concepte de drets d'entrada dels establiments directes, sinó que després també percebien lluïsmes pels subestabliments realitzats entre pagesos.

La importància dels pagaments realitzats pels pagesos com a entrada pels establiments que se'ls feien queda de manifest en el quadre següent:

Encara que només en nou casos ha estat possible d'establir una comparació, atès que en aquests tant els censos com les entrades s'especificuen en moneda, creiem que els elevats percentatges que representen les entrades respecte del cens a què s'obligava el pagès —en el cas més extrem un 1775 %— fan palès l'esforç econòmic que representava per a aquest l'accés a la terra.

Ara bé, tal com s'ha dit abans, també es realitzaven subestabliments. Cadascun d'aquests nivells emfiteutics comportava un increment progressiu dels censos, de manera que el darrer —corresponent als pagesos que treballaven efectivament la terra— havia de suportar una càrrega impositiva molt onerosa.

D'una manera general, es pot afirmar que no s'establien mai unitats d'explotació senceres, sinó unitats de cultiu (feixes, horts, vinyes, etc.), considerades alhora unitats d'imposició. Per altra part, els subestabliments eren un fenomen d'una notable amplitud i transcendència socio-econòmica ja que, aproximadament, el 42 % de les tinences pageses pertanyents al domini tenien alguna terra obligada a pagar per aquest concepte. Però, lògicament, no pas tots els pagesos suportaven la mateixa pressió impositiva. Aquesta depenia en gran part dels nivells emfiteutics que s'amuntegaven sobre la peça de terra. Tenint en compte que el primer nivell era constituït pels tractes entre el Capítol i el paborde, tractes que asseguraven una bona part de les rendes per a la institució capitular, ens trobem amb un cas excepcional en què s'acumulen fins a cinc nivells, quinze de quatre i cent quaranta-cinc casos de tres nivells.

En aquest sentit, caldria considerar que la cadena d'establidors era molt variada, restant només el Capítol i el paborde com a bàsics. A vegades es donava el

³⁶ ACG, Aro I, 18-23.

³⁷ F. Carreras i Candi, «Notes sobre l'origen...», p. 30.

cas que una part dels censos eren percebuts a títol personal per individus –pagesos o no– relacionats d'alguna manera amb la gestió del domini, com era el cas del clergue de la parròquia de Calonge i del batlle de la parròquia de Santa Cristina d'Aro. Aquest fet ens fa pensar que es tractava d'un subarrendament de les rendes per part del paborde.

Tan sols en un cas ha estat possible de disposar de les rendes que es pagaven els uns als altres en la successió d'establiments. Es tractava d'una feixa establerta de la següent manera³⁸:

Capítol	<i>equivalències</i>
Paborde	
Berenguer Alià (1/4 migera ³⁹ , forment)	10 litres
Bernat Rotlan (1 migera, forment)	39 litres
Pere Vidal (1 quartera ⁴⁰ , forment)	19 litres
Pere Maçanet (1 meitadenca ⁴¹ , forment)	5 litres
Bernat Molas (1 meitadenca, forment)	5 litres

Sembla que els tres darrers pagesos tindrien cadascun una part de la feixa de Bernat Rotlan de diferents dimensions, donat que el cens que han de pagar és diferent. Conjuntament li pagarien una quartera i mitja de forment (29 litres). Aquest, al seu torn, pagaria al clergue Berenguer Alià una migera (39 litres), per la qual cosa suposem que conreava directament una part de la peça establerta. I finalment Berenguer Alià n'havia de pagar 10 litres al paborde. El pagament del paborde al Capítol també caldria considerar-lo, atès que estava obligat a satisfer una certa quantitat pel conjunt del domini.

L'EXPLOTACIÓ DELS CAMPEROLS: ELS TIPUS D'IMPOSICIÓ I LA RENDA DE LA TERRA

Les unitats d'explotació pageses es trobaven sotmeses a tota una sèrie de gravàmens senyorial-feudals d'una gran complexitat impositiva. Multiplicats, combinats i diversificats extraordinàriament a partir del segle XI, ara, a mitjan segle XIV, mesurar la seva incidència social sembla que només pot realitzar-se adequadament –i encara amb moltes dificultats– a través d'estudis específics sobre les diverses zones i senyories del país.

En aquest sentit, el present quadre sistematitza els tipus de pagaments que es realitzaven al domini de la pabordia d'Aro.

En general les tinences pertanyien a la categoria de les censals, d'acord amb les imposicions més freqüents a les quals estaven sotmeses. Predominaven els

³⁸ ACG, Aro III, 433 s79-2044.

³⁹ La «migera» era una mesura de capacitat per als grans i vins, que al segle XIX i a Girona equivalia a uns 39 litres o dos quarteres d'uns 19 litres cadascuna. Cf. S. Liensa de Gelcen, *Breve historia de las medidas agrarias...*, p. 61, i J.M. Madurell i Marimon, «Derechos enfitéuticos en la diócesis gerundense», a *Anuario del Instituto de Estudios Gerundenses*, XVI (1963), p. 277.

⁴⁰ Cf. nota anterior.

⁴¹ La «meitadenca» equivalia a la quarta part d'una quartera (quasi 5 litres). Així es dedueix de la pròpia documentació utilitzada: el pagès Bernat Rotland declara que rep una meitadenca de forment de Bernat Molas (Aro III, 433 s79-2044), i aquest diu en la seva declaració que està obligat a pagar la quarta part d'una quartera de forment a Bernat Rotland (Aro III, 433 s31-2000).

censos en espècie –com resulta normal en una societat bàsicament agrària–, però a principis del s. XIV ja només s'hi efectuava el 29,92 % dels pagaments, tot i que un 64 % aproximadament de les explotacions pageses hi estaven obligades en major o menor proporció.

Al segle XIV, el pagament de censos en moneda a la pabordia d'Aro era força generalitzat, atès que aproximadament el 50 % de les tinences n'efectuaven, per bé que aquests 212 esments només representaven un 23,58 % del total. En aquest sentit resulta significatiu que, a més dels censos en moneda ja estipulats com a tals, a les declaracions pageses de 1334 i 1343 hi constatem la conversió en moneda de censos en espècie, de «banalitats» (llòsol), de pagaments proporcionals a la collita (tasca, delme i braçatge) i de serveis personals. Però, a la vista de la documentació sobre establiments on s'especifiquen els censos a pagar, no sembla pas observar-se una política realment decidida i/o reeixida dels paborde a imposar cada vegada més els censos en moneda ja que, per exemple, entre el 1326 i 1343 es realitzaren nou establiments en moneda per set establiments proporcionals a la collita.

Potser un altre detall significatiu respecte a la imposició de nous pagaments seria el dels establiments que varen realitzar-se el 1340, en el moment de distribuir-se les terres de l'antiga reserva senyorial, i que foren vuit establiments obligats a pagar censos fixos en espècie, sempre només de forment, a més del delme.

Quant als serveis en treball, una cinquena part de les tinences pageses (aproximadament un 21 %) eren obligades a prestar-ne. Pel que sembla, no resultaven pas massa nombrosos i feixucs –entre mitja i dues jornades de treball per unitat d'explotació–, però restaven vigents entre altres raons perquè s'aplicaven al conreu de l'antiga reserva senyorial. I quan l'any 1340 varen establir-se aquestes terres, també s'arrendaren els serveis corresponents, tot i que el paborde es reservà el dret de recuperar les esmentades prestacions en treball si li retornaven les terres⁴⁹.

El llòsol –una imposició «banal» sobre la fabricació i reparació de les eines de ferro– suposava una altra font d'ingressos pel paborde. Tant aquest pagament com els serveis en treball s'aplicaven sovint conjuntament i sempre d'una manera selectiva, sobretot als masos i tinences més grans. Això sembla deduir-se del fet que un 72 % de les tinences sotmeses a la prestació de serveis en treball també restaven obligades a pagar llòsol, les quals globalment no representaven més d'un 21,71 % de les explotacions. Ara bé, el llòsol era una imposició molt més onerosa que no pas els serveis en treball. Normalment era pagat en espècie, i pel paborde equivalia, més o menys, a la meitat del volum total d'ordi i forment percebut en concepte de censos.

Els pagaments proporcionals a la collita –tasca (1/11), delme (1/10), quart (1/4) i braçatge (1/11)– no semblen pas gaire generalitzats cap a mitjan segle XIV a la pabordia d'Aro, tant pel nombre de tinences pageses que en pagaven com per la superfície de les terres que hi estaven obligades. El delme, tanmateix, també devia tenir altres destinataris que de moment no ens consten.

Malgrat que ens resulta impossible de precisar la superfície de les terres sotmeses al pagament del quart i del braçatge –passada per alt a les declaracions dels pagesos–, no sembla pas que aquest tipus d'imposicions tinguessin gaire difusió, perquè el nombre d'explotacions afectades era molt reduït. Ni tampoc no es cobrava delme a les tres quartes parts de les explotacions documentades,

⁴⁹ ACG, Aro I, 120-154.

Quadre núm. 3. *Quantitats pagades en concepte d'entrada als establiments de la pabordia d'Aro (1307-1341)*

Establidor i Rf.ª documental	Establert	Objecte d'establiment	Entrada	Cens	% que representa l'entrada respecte al cens
Pere Curvi, domer Aro I, 51-53 (1307)	Guillem Coma	1 camp	20 s	8 s	250
Berenguera Mateu Aro I, 108-131 (1316)	Guillem Coma	1 feixa	10 s	4 s	250
Arnau Soler, paborde Aro I, 77-97 (1326)	Galceràn Esteve	1 sòl fora castell	5 s	4 d	1.500
Antoni Galiana, paborde Aro I, 89-109 (1335)	Arnau Fontanella i Guillem Sifre	un quart d'explets en coromina	40 s	25 s	160
Bernat Seguer, batlle Aro I, 91-112 (1336)	Jaume Sagrera	4 cases i un sòl	142 s	8 s	1.775
Antoni Galiana, paborde Aro I, 100-121 (1338)	Pere Martí	1 sòl dins castell	5 s	2 s	250
Berenguer Perafort Aro III, 429-1957 (1339)	Bonanata Llor	1 sòl	6 s	18 d	400
Guillem Olei Aro I, 125-161 (1341)	Pere Pol	1 feixa	10 s	10 s	100
Pere Sicarts Aro I, 127-165 (1341)	Bernat Dexeca	tros de terra	5 s	6 d	1.000

Quadre núm. 4. *Tipus de pagaments de les explotacions pageses a la pabordia d'Aro (1334 i 1343)*

	Núm. de pagaments	%	Import dels pagaments	Equivalències	Núm. explotacions afectades	% explotacions respecte total (198)
FIXES						
<i>Censos en espècie</i>	269	29,92			126	63,63
Ordi	35	13,01	83 m. 11 q.	3.830 l.	31	
Forment	108	40,14	27 m. 61 q.	2.236 l.	76	
Civada	20	7,43	26 m. 11 q. i 1 eimina ⁴⁸	1.324 l.	19	
Gallines-Capons	80	29,73	128		54	
Formatges	18	6,69	20		17	
Altres ⁴²	8	2,97			8	
<i>Censos en moneda</i>	212	23,58	332 s. 8 d.		94	47,47
<i>Serveis Personals</i>	42	4,67			42	21,21
<i>Banalitats: Llòsol</i> ⁴³	73	8,12			29	14,64
Ordi	29	39,72	42 m.	1.633 l.	29	
Forment	22	30,13	28 m. 6 q.	1.205 l.	22	
Vi	17	23,28	3 m. 11 q.	331 l.	17	
Formatges	2	2,73	2		2	
Moneda	1	1,36	3 s. 2 d.		1	
Altres	2	2,73	1/2 feix llenya 1/2 feix herba		1	
<i>Batlli</i>	8	0,88	10 s. 8 d.		8	4,04
PROPORCIONALS A LA COLLITA						
<i>Tasca (1/11)</i> ⁴⁴	171	19,02			97	48,98
<i>Delme (1/10)</i> ⁴⁵	64	7,11			51	25,75
<i>Quart (1/4)</i> ⁴⁶	28	3,11			10	5,05
<i>Braçatge (1/11)</i> ⁴⁷	32	3,55			29	14,64

⁴² Aquests són de poca importància: 1 quarteró d'oli (1,44 litres, segons S. Llensa de Galcen, *Breve historia de las medidas agrarias...*, p. 73), 4 1/2 feixos de llenya, 4 1/2 feixos d'herba i 2 ous.

⁴³ En llatí «*locidum*». Era un tribut al qual estaven obligats els pagesos per arreglar les eines de treball a la forja del senyor. Cf. J. Balari i Jovany, *Orígenes històrics de Catalunya*, p. 552.

⁴⁴ Així ho declaren les *Consuetudo Diocesis Gerundensis* al segle XIV: «*tasca est undecima mesura*». Cf. E. de Hinojosa, *El régimen señorial...*, p. 175.

⁴⁵ J. Cots i Gorchs, *Consuet. Dioc. Gerund.*, Rub. XXXVII, p. 176, on s'indica que: «*primo solvitur decima, que est decima mesura*».

⁴⁶ A Aro I, 140sl-183 de l'any 1343 hi ha una referència als «*explets de la qual terra dona quart, eo la quarta part*».

⁴⁷ J. Cots i Gorchs, *Consuet. Dioc. Gerund.*, Rub. XXXVII, p. 177, «*Item braciaticum, est eiusdem mesure et valoris tasque*», això és 1/11é.

⁴⁸ L'única referència localitzada fins ara és la de S. Llensa de Galcen, segons la qual a Banyoles feien 80 litres de cereal durant el segle XIX. Cfr. *Breve historia de las medidas agrarias...* p. 38.

	Explotacions afectades	% sobre total d'explotacions documentades (198)	Total superfície	% sobre superfície total (2864 v.)
Tasca	97	48,98	1.416 v.	49,44
Delme	51	25,75	419 v.	14,62
Braçatge	29	14,64	?	—
Quart	10	5,05	?	—
Total	187	94,42	1.835 v.	

o millor dit, aquest no anava destinat al paborde, ni ara per ara sabem qui el cobrava. En canvi la tasca sembla ésser un pagament força comú entre les explotacions pageses, del capítol, ja que aproximadament la meitat hi estaven obligades. A més, la tasca afectava uns percentatges molt elevats de les terres de les explotacions pageses: una tercera part d'aquestes tinences hi estaven obligades per la totalitat de les seves terres i aproximadament el 53 % en pagaven per més d'un 75 % de la superfície de l'explotació.

Ara bé, el pagament de la tasca (com també el del delme, el quart i el braçatge) no sembla que s'efectués mai sobre la tinença pagesa entesa com a tal, unitàriament, tot i que afectés el 100 % de l'explotació, ben al contrari del que succeïa amb les imposicions de cens fix, la majoria de les quals daten probablement del primer establiment de l'explotació i quasi sempre són enumerades globalment al final dels documents. Per contra, la introducció dels pagaments proporcionals a la collita s'endevina com el resultat d'una pressió senyorial constant, que aprofitaria sobretot els nous establiments de terres per créixer les rendes, tal com sembla deduir-se de les declaracions dels pagesos on s'enumeren parcel·les disperses gravades amb aquest tipus d'imposicions.

El conjunt de la renda feudal corresponent al paborde d'Aro pot calcular-se a partir de les quantitats consignades al capbreu de 1343. El volum més important fou percebut en cereals: 5.463 litres d'ordi, 3.421 litres de forment i 1.324 litres de civada, a més d'altres pagaments en espècie, probablement d'una importància econòmica molt inferior (80 gallines, 20 formatges, 1,5 litres d'oli, 4 feixos i mig de llenya, 4 feixos i mig d'herba i 2 ous). També s'aconseguien bons ingressos a través dels censos en moneda: 336 sous. Es tracta d'una quantitat relativament important si considerem —com a element de comparació— que a l'any 1340 es pagaren 25 sous per dues feixos de la reserva senyorial⁵⁰, i més tenint en compte que aquest seria un preu superior al normal, atesa la qualitat especialment bona d'aquests tipus de terres. Pel que fa als pagaments proporcionals a la collita, només coneixem la quantitat de terra que restava obligada a la tasca (1/11) i el delme (1/10). Tal com es pot veure més amunt, pagaven tasca 1.416 vessanes (309 has) —aproximadament el 50 % del total de les terres—. En canvi el delme capitular només afectava 419 vessanes (92 has.), és a dir, aproximadament un 15 % del total de la terra.

⁵⁰ ACG, Aro I, 112-139 i Aro I, 141 s63-557.

D'aquesta renda el paborde n'havia de lliurar una certa quantitat al Capítol, probablement en diners⁵¹, quantitat que de moment ens és desconeguda. Amb tot, coneixem una relació dels pagaments que havien d'efectuar les paborries l'any 1313 on s'indica que a la d'Aro li corresponien 116 sous i 8 diners⁵². Obviament, la diferència entre les rendes percebudes i les quantitats lliurades al Capítol situaven els pabordes en una posició econòmicament privilegiada, que contribuïa a refermar el prestigi social derivat del fet de pertànyer a la institució capitular.

* * *

Un dels tòpics que encara manté la historiografia catalana actual és la distinció entre una Catalunya Vella sotmesa al règim senyorial-feudal, habitada per pagesos de condició servil, i una Catalunya Nova poc o no gens feudalitzada, lliure de qualsevol mena de servitud.

Aquesta formulació, massa simplificadora, es basa en el fet que durant el segle XV fou exclusivament a la Catalunya Vella on tingueren lloc les guerres remences. Aleshores el contrast entre les dues zones és molt clar, però tal com diu Paul Freedman⁵³, «*ce contraste est beaucoup moins clair pour le XIIIe siècle. Non seulement le servage existait en Nouvelle Catalogne à cette époque, mais la condition des paysans de Vieille Catalogne n'était pas encore partout dégradée*».

De fet, no sembla pas que en el segle XIII les comarques gironines restessin uniformement sotmeses a servitud, perquè l'any 1267 l'abat de Banyoles afirma que «*major pars villarum et hominum Domini Regis... que sunt in episcopato Gerundensis sunt facte et immunes et liberis ab omnibus supradictis servitutibus*», referint-se a la intèstia, la cugúcia i l'exòrquia⁵⁴. A més, al domini de la pabordia d'Aro és a partir de la segona meitat del segle XIII quan podem constatar la presència de tinences servils barrejades amb tinences emfitèutiques. Les primeres referències es troben als nous establiments, on s'indica l'obligació de realitzar alguns serveis en treball i el pagament de «banalitats», com el llòsol, a més dels censos emfitèutics. Però encara no es parla enlloc de pagesos sotmesos als *mals usos*. Serà l'any 1268 quan s'especificaran per primera vegada els preus de rescat dels pagesos que entren en servitud, en vista d'una possible redempció posterior. I constatem també que a partir de l'últim terç del segle XIII la concessió de terres anava normalment precedida pel reconeixement de domini per part del pagès i de la seva obligació de residir-hi.

Tanmateix, tot i que des de la segona meitat del segle XIII detectem un progressiu enserviliment de les tinences pageses, la reacció senyorial al domini de la pabordia d'Aro no s'aferma fins al segon quart del segle XIV. Si fins aleshores els reconeixements de domini s'havien realitzat esporàdicament, l'any 1322 se'n produïren vint-i-un (quinze de dones i sis d'homes), sense tractar-se mai de nous establiments⁵⁵.

⁵¹ T. Villacorta Rodríguez, *El cabildo catedral de León*. León, 1974, p. 407, i J.L. Martín Martín et alia, *Propiedades del cabildo segoviano, sistemas de cultivo y modos de explotación de la tierra a fines del siglo XIII*. Salamanca, 1981, p. 81.

⁵² ACG, *Llibre Veru*, f. 117.

⁵³ Paul Freedman, «La condition des paysans dans un village catalan du XIIIe siècle», a *Annales du Midi*, núm. 158, 1982, p. 240.

⁵⁴ Santiago Sobrequés i Jaume Sobrequés, *La guerra civil catalana del segle XV*. Barcelona, 1973, T. I, p. 12.

⁵⁵ No es produirà un nou allau de reconeixements de domini fins l'any 1416, concretament 36.

Una altra prova de la reacció senyorial ens l'ofereixen els capbreus realitzats els anys 1334 i 1343, perquè constituïen un mitjà excel·lent de subjecció de la pagesia: el senyor s'assegurava el domini sobre el pagès i les seves terres.

En definitiva, doncs, una gran part de la documentació immediatament anterior a la Pesta Negra respon a la preocupació del paborde per afermar el reconeixement del seu domini. I aquesta mateixa documentació ens permet d'estudiar el règim senyorial-feudal a un nivell concret, el de la complexa xarxa impositiva i la molt diversa situació dels pagesos respecte dels senyors i de la terra. En aquest sentit, la investigació sobre el domini de la pabordia d'Aro posa en relleu que a mitjan segle XIV s'hi dona una clara diferenciació interna de la pagesia. Només una quarta part de les explotacions conegudes es varen arribar a configurar en masos, i així es mantingué un desequilibri molt fort en la relació nombre de masos/nombre de pagesos. Val a dir que pràcticament tots els masos són de condició remença, estan obligats a prestar serveis en treball –serveis efectius, bé que no pas massa nombrosos– i han de pagar banalitats, a més dels corresponents censos emfitèutics. Aquests masos disposen globalment de la major part de les terres i tenen una superfície que oscil·la entre disset i trenta-vuit hectàrees. El seu creixement sembla haver-se produït mitjançant l'acumulació de petites parcel·les de la pabordia establertes individualment, però també a través de l'establiment de terres efectuat per altres senyors, que a vegades arriben a superar l'extensió de les establertes per la pabordia.

Malauradament la documentació no ens permet d'aclarir prou les circumstàncies precises que susciten establiments condicionats a l'entrada en dependència del pagès, el pagament de fortes sumes de moneda com a dret d'entrada per a l'usdefruit de les peces de conreu i els subestabliments a tercers.

Potser també val la pena de remarcar la qüestió dels subestabliments, tot i que desconeixem a partir de quan s'origina aquesta pràctica. Podem afirmar, però, que a mitjan segle XIV el fenomen ja és molt generalitzat al domini de la pabordia d'Aro, atès que el 42 % de les explotacions se'n troben afectades en alguna mesura. La importància socio-econòmica dels encadenaments emfitèutics es manifesta en determinar els nivells censals que havia de suportar el pagès, sobretot l'últim, que era el qui treballava efectivament la terra. I semblaria que varen ésser força corrents a Catalunya, perquè encara al segle XVI s'intentaven controlar mitjançant un capítol de cort⁵⁶.

Tot plegat potser bona la idea que el paborde, com a senyor directe del domini, es beneficià àmpliament d'una notable pressió sobre la terra, de manera que l'any 1340 el Capítol preferia establir les terres de la reserva senyorial en lloc de continuar treballant-la directament⁵⁷.

Però, de fet, la notable acumulació de tota mena d'imposicions, de serveis en treball i de banalitats, des de la segona meitat del segle XIII fins a mitjan segle XIV, època en què conclou la nostra investigació, se'ns presenta sobretot com el resultat de la reacció senyorial. En canvi, indicis recollits pel cas del domini de la pabordia d'Aro no sembla pas que refermin la imatge d'una Catalunya Vella totalment enservilida ja al segle XIII, ni per consegüent que el procés d'enserviliment fos conseqüència directa i més o menys immediata de l'expansió feudal catalana cap a les terres de la Catalunya Nova.

⁵⁶ Eva Serra, «El règim feudal català...», p. 27.

⁵⁷ S'actuarià d'igual manera amb les terres pertanyents a la reserva senyorial de la Sacristia Major, que foren establertes el 1346. Cfr. ACG, *Llibre Mestre de la Sacristia Major*, f. 168.